

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Wyższa Szkoła Handlowa
im. Bolesława Markowskiego
w Kielcach

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

PRAKTYCZNY PEDAGOG

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

MATERIAŁY SZKOLENIOWE

PODSTAWY DYDAKTYKI OGÓLNEJ

mgr Wioletta Zbrożyna

Zasady nauczania

Spis treści:

1. ZASADY NAUCZANIA
 - 1.1 Pojęcie zasady nauczania.
 - 1.2 Podział zasad nauczania w ujęciu niektórych autorów.
 - 1.3 Przegląd zasad nauczania i ich krótka charakterystyka.

1. ZASADY NAUCZANIA.

1.1 Pojęcie zasady nauczania.

Zasady nauczania to ogólne normy, kanony, reguły postępowania dydaktycznego, których stosowanie umożliwia nauczycielowi zaznajamianie uczących się z usystematyzowanymi treściami nauczania oraz kształtowanie postaw zawodowych, a także pozwoli na wdrożenie ich do samokształcenia.

1.2 Podział zasad nauczania w ujęciu niektórych autorów.

Bogdan Nawroczyński przez zasady nauczania rozumiał „niepełną teorię” z pogranicza praktyki jako „normy wytyczające nauczycielowi metodę pracy dydaktycznej”.

Kazimierz Sośnicki uważał, że w zależności od systemów dydaktycznych mogą być stosowane różne zasady nauczania. Jedne mogą odnosić się do różnych komponentów procesów kształcenia bądź do celów, treści kształcenia i środków dydaktycznych.

Zasady kształcenia, tradycyjnie zwane zasadami nauczania – pisze **Wincenty Okoń** – to najbardziej kontrowersyjna dziedzina dydaktyki.

Można wyróżnić, co najmniej trzy znaczenia zasad nauczania:

1. *zasada* to twierdzenie oparte na prawie naukowym rządzącym jakimiś procesami.
2. *zasada* to norma postępowania uznanego za obowiązujące.
3. *zasada* jest tezą wyprowadzoną z jakiejś doktryny.

W odniesieniu do procesu kształcenia – twierdzi Wincenty Okoń – najbardziej przydatne jest drugie znaczenie zasad kształcenia. Określa też, że zasady dydaktyczne, zasady nauczania, zasady kształcenia to ogólne normy postępowania dydaktycznego, których przestrzeganie umożliwia realizację celów kształcenia. Z każdej zasady można wyprowadzić normy szczegółowe, zwane zazwyczaj prawidłowościami dydaktycznymi.

Podział wg **Wincentego Okonia**, zasady:

- Systematyczności
- Poglądowości
- Samodzielności
- Związku teorii z praktyką
- Efektywności
- Przystępności
- Indywidualizacji i uspołecznienia, czyli związku interesów jednostki i zbiorowości

Cz. Kupisiewicz zasady nauczania określa jako normy postępowania dydaktycznego, których przestrzeganie pozwala nauczycielowi zaznajamiać uczniów z podstawowymi zagadnieniami, rozwijać zainteresowania i zdolności poznawcze oraz wdrażać do samokształcenia. Według tej definicji uczeń potraktowany jest przedmiotowo, gdyż nauczyciel ma zaznajamiać z wiedzą, ale również wdrażać ich do samodzielnego zdobywania wiedzy i umiejętności. Rację ma W. Okoń, który twierdzi, że zasady dydaktyczne odnoszą się zarówno do działalności nauczyciela jak i uczniów.

Podział zasad nauczania wg **Czesława Kupisiewicza**:

- Poglądowości
- Przystępności
- Świadomego i aktywnego udziału uczniów w procesie nauczania – uczenia się
- Systematyczności
- Trwałości zdobywanej wiedzy
- Operatywności
- Wiązania teorii z praktyką

K. Kruszewski określa zasady dydaktyczne jako ogólne normy postępowania nauczyciela w czasie przygotowania i prowadzenia lekcji umożliwiające uwzględnienie jednocześnie informacji z różnych źródeł i utrzymanie kierunku czynności uczenia się uczniów.

Wg **T. Nowackiego** (do potrzeb nauczania w szkole zawodowej najbardziej dostosowany wydaje się ten układ):

- Zasada świadomej aktywności
- Zasada związku teorii z praktyką
- Zasada poglądowości
- Zasada przystępności
- Zasada systematyczności
- Zasada trwałości wiedzy i umiejętności
 - Zasada indywidualizacji zespołowości

„(...)istota zasady sprowadza się do takiego organizowania procesu nauczania – uczenia się, w którym z jednej strony uwzględnia się wszelkie walory indywidualne każdego uczącego się, z drugiej zaś zostanie znaleziona przez nauczyciela płaszczyzna współpracy i współdziałania wszystkich uczących się.”

J. Pólturzycki twierdzi, że zasady kształcenia są prawidłowościami teoretyczno – praktycznymi, które regulują działalność nauczycieli i uczniów.

W. Szewczuk podaje następujące zasady nauczania – uczenia się oraz wychowania:

- Motywacji

- Aktywności
- Praktyczności
- Bezpośredniości
- Perceptywności
- Systematyczności
- Trwałości
- Zespołowości
- Indywidualizacji.

W pracy z dziećmi zdolnymi należy kierować się następującymi zasadami:

- Zasada ciągłości - polega na gromadzeniu i wykorzystywaniu zbiorów doświadczeń nauczycieli,
- Zasada giętkości - polega na modyfikowaniu zakresu kolejności realizacji treści programowych,
- Zasada wychodzenia naprzeciw potrzebom i zainteresowaniom uczniów – polega na tym, aby skonstruować program,
- Zasada zróżnicowanego nagromadzenia alternatywnych sposobów osiągnięcia określonych celów,
- Zasada integracji wszystkich zdolności ucznia,
- Zasada otwartości, eliminująca wszystkie przeszkody,
- Zasada niezależności,
- Zasada motywacji,
- Zasada komunikowania się.

Zasady kształcenia (nauczania – uczenia się) według wymienionych dydaktyków określone są jako ogólne normy postępowania dydaktycznego nauczyciela i działalności uczniów wynikające z podstawowych prawidłowości procesu dydaktycznego, których przestrzeganie zapewni lepszą realizację celów kształcenia.

Zasada jest normą dydaktyczną, którą należy się kierować przy organizowaniu i realizacji procesu nauczania – uczenia się.

1.3 Przegląd zasad nauczania i ich krótka charakterystyka.

1. Zasada świadomej aktywności uczniów:

Zasada ta należy do najpowszechniejszych i najważniejszych norm dydaktycznych postępowania nauczyciela i uczniów.

Aktywność jest niezbędnym warunkiem do podjęcia nauki, a uświadomienie uczniom celu i zadania ich działania jest niezbędne do osiągnięcia pozytywnych wyników uczenia się. Zasada

świadomego i aktywnego udziału uczniów w procesie kształcenia sprowadza się do postulatu uświadamiania i wyjaśniania im celów zadań i znaczenia nauki danego przedmiotu szkolnego i każdego tematu zajęć. W procesie kształcenia uczeń powinien poznawać świat i siebie, przeżywać świat wartości oraz nabywać umiejętności praktyczne. W procesie kształcenia występują trzy rodzaje aktywności:

- aktywność intelektualna zmierzająca do poznawania świata;
- aktywność emocjonalna polegająca na wyłonieniu wartości i ich wytwarzaniu;
- aktywność praktyczna, która polega na przekształceniu rzeczywistości.

Świadomy i aktywny udział uczących się można osiągnąć, gdy nauczyciel:

- odwołuje się do doświadczeń życiowych, potrzeb i zainteresowań poznawczych uczniów i umiejętnie je wykorzystuje w procesie kształcenia;
- wywołuje pozytywną motywację do nauki, zachęca i mobilizuje uczniów do wysiłku;
- stosuje metody kształcenia wdrażające uczniów do samodzielnego zdobywania wiedzy i do samodzielnego myślenia i działania;
- systematycznie uświadamia uczniom ich postępy w realizacji celów kształcenia.

Uogólniając zasada ta polega na organizowaniu i realizowaniu procesu kształcenia, w którym nauczyciel systematycznie uświadamia uczniom cele kształcenia, odpowiednio motywuje uczniów do osiągnięcia pozytywnych wyników uczenia się.

2. Zasada pogładowości:

Zasada ta akcentuje wielo-zmysłowy kontakt ucznia z poznawaną rzeczywistością. Powoduje ona powstawanie w naszej świadomości zmysłowego obrazu zjawisk w postaci spostrzeżeń i wyobrażeń, na który składają się wrażenia wzrokowe, węchowe, smakowe, dotykowe. Podkreśla konieczność zdobywania wiedzy o rzeczywistości poprzez bezpośrednie poznanie rzeczy, zjawisk i procesów lub pośrednie ich poznanie w postaci środków dydaktycznych, takich jak: obrazy, modele, wykresy, tabele.

W procesie dydaktycznym najczęściej stosuje się pogładowość ilustratywną, przeważnie w podającym toku nauczania poprzez kojarzenie rzeczy i słów. Polega ona na samym pokazywaniu uczniom rzeczy, modeli, co wiąże się z mniejszą lub większą biernością uczniów.

Większą wartość dydaktyczną ma pogładowość operatywna czynna, która opiera na działaniu samych uczniów. Uczniowie zamiast oglądać rzeczy, modele, eksperymenty sami je wykonują, sami gromadzą niezbędne zbiory, prowadzą obserwacje. Podstawowym sposobem realizacji zasady pogładowości jest obserwacja. Winna ona spełniać następujące warunki:

- uczniowie muszą znać cele, zadania, jak też plan prowadzenia obserwacji;
- uczniowie prowadzą odpowiednie notatki z obserwacji;
- obserwacja musi być wnikliwa, wyczerpująca i zmierzająca do odkrycia związków i zależności między zjawiskami.

3. **Zasada przystępności:**

Zasada ta zwana jest także zasadą stopniowania trudności, oznacza konieczność dostosowania materiału nauczania, metod kształcenia i środków dydaktycznych do poziomu rozwoju i możliwości psychofizycznych uczniów. Prowadzenie pracy dydaktycznej determinuje znajomość uczniów, którym chcemy przekazać wiadomości i umiejętności.

Do najważniejszych reguł odnoszących się do zasady przystępności należy zaliczyć:

- rozpoczynanie realizację treści od tego, co jest uczniom znane, bliskie;
- przechodzić w procesie nauczania od tego, co jest dla uczniów łatwiejsze, do tego, co trudniejsze;
- w procesie nauczania – uczenia się uwzględniać różnice w tempie pracy i stopniu zaawansowania poszczególnych uczniów;
- w procesie nauczania należy brać pod uwagę poziom całej klasy i nie przeciążać uczniów nadmiarem zadań.

4. **Zasada systematyczności:**

Zasada ta podkreśla konieczność realizacji procesu nauczania – uczenia się w ściśle logicznym porządku i odnosi się do pracy nauczyciela i uczniów.

Nauczyciel musi konsekwentnie kierować pracą uczniów w celu opanowania przez nich systemu wiedzy i umiejętności. Uczeń zaś w procesie uczenia się powinien systematycznie przyswajać wiedzę i umiejętności oraz je utrzymywać.

W realizacji zasady systematyczności nauczyciel powinien pamiętać o następujących regułach:

- treści kształcenia należy realizować we właściwej kolejności, zgodnie z logiką przedmiotu;
- stale nawiązywać do materiału opanowanego, wiązać jego poszczególne partie w całość;
- podkreślać zagadnienia główne i istotne;
- należy dążyć do usystematyzowania materiału nauczania przez respektowanie związków rzeczowych i logicznych oraz odpowiednią ich hierarchizację;
- należy umożliwić uczniom poznanie struktury omawianego zagadnienia poprzez podzielenie materiału na sensowne fragmenty i kolejnego ich opanowywania w ciągłym nawiązaniu do całości;
- przechodzić do nowego materiału po gruntownym przyswojeniu poprzedniego materiału;
- na każdym etapie przyswajania wiadomości należy systematyzować i uogólniać, głównie zaś przy końcu tematu i na końcu działu programu nauczania;
- należy wdrażać uczniów do pracy samodzielnej oraz stwarzać im możliwości wykonywania zadań wymagających dłuższego i systematycznego wysiłku.

5. Zasada łączenia teorii z praktyką:

Wiązanie teorii z praktyką wyrabia u uczniów przekonanie o użyteczności wiedzy, a jednocześnie wywołuje pozytywne motywacje uczącego się w sposób istotny wpływa na jego aktywność. Odwołanie się do praktyki czyni wiedzę teoretyczną potrzebniejszą, a także bardziej trwalszą. Wdrażanie uczniów do samodzielnego działania wymusza na nauczycielu takie kształcenie, które jest w ciągłym powiązaniu z otaczającą rzeczywistością przyrodniczą, społeczną, techniczną, kulturalną.

Wiązanie teorii z praktyką to prawo procesu poznawczego. Z zasady tej wynikają następujące postulaty:

- działania praktyczne uczniów winny być poprzedzone przekazaniem im określonej porcji wiadomości;
- reguły, zasady, definicje i prawa leżące u podstaw uczniowskich działań powinny być produktem własnej aktywności uczniów;
- operacje praktyczne uczniów powinny być kształcące;
- powiązanie działań uczniów z efektywnym przekształceniem rzeczywistości powinno mieć miejsce wszędzie tam, gdzie istnieją warunki ku temu.

Brak przestrzegania w nauczaniu – uczeniu się zasady wiązania teorii z praktyką sprawia, że uczniowie nie potrafią wykorzystać zdobytych wiadomości w praktyce.

6. Zasada trwałości wiedzy i umiejętności:

Zasada ta wskazuje na potrzebę takiego organizowania przez nauczyciela procesu nauczania, jaki umożliwia uczniom gruntowne opanowanie zasadniczego materiału, tak, że będą oni w stanie zawsze odtworzyć go z pamięci i posługiwać się nim zarówno dla celów szkolnych, jak i pozaszkolnych. W dążeniu do trwałości wiedzy i umiejętności proces nauczania – uczenia się powinien przebiegać zgodnie z jego prawidłowościami, przy respektowaniu wszystkich zasad kształcenia.

Do najważniejszych reguł odnoszących się do realizacji zasady trwałości należy zaliczyć:

- przygotowanie i prowadzenie zajęć tak, aby zapewnić każdemu uczniowi aktywny udział;
- stosowanie ćwiczeń mających na celu utrwalenie przerobionego materiału, aby wszyscy uczniowie go dobrze zrozumieli;
- przekazywanie informacji należy łączyć w układy logiczne, a uczniów trzeba wdrażać do naukowej weryfikacji praw, zasad, reguł;
- należy stosować systematyczną kontrolę wyników nauczania i oceny pracy ucznia, co wpływa korzystnie na trwałość jego wiedzy.

Utrwalanie wiadomości i umiejętności poprzez powtarzanie nie zapewnia na ogół tak trwałych wiadomości, jak rozwiązywanie dostępnych uczniom problemów. Uczniowie po sformułowaniu problemu poszukują pomysłów jego rozwiązania, uzasadniają je w świetle posiadanej wiedzy. Odwołanie się do nabytej wiedzy wpływa korzystnie na jej trwałość. Trwałość wiadomości i umiejętności zapewnia operowanie nimi w działaniu praktycznym.

7. Zasada indywidualizacji i zespołowości:

Zasada ta sprowadza się do takiego organizowania procesu nauczania – uczenia się, w którym z jednej strony uwzględnione są indywidualne możliwości każdego ucznia, z drugiej zaś współpraca i współdziałanie wszystkich uczniów. Postuluje ona konieczność zachowania indywidualnego podejścia do ucznia w warunkach pracy zespołowej.

W licznych klasach trudno respektować zasadę indywidualizacji w procesie nauczania, która wymaga dostosowania procesu nauczania do indywidualnych możliwości uczniów oraz rozpoznawania i rozwijania tych możliwości. Indywidualne możliwości mogą obejmować właściwości psychiczne (wyobraźnia, spostrzegawczość, myślenie, pamięć), możliwości intelektualne, fizyczne i emocjonalne warunkujące motywację, postawę, stopień aktywności. Dobra znajomość uczniów pozwala nauczycielowi określić poziom ich rozwoju i możliwości psychofizyczne i dostosować treści i wymagania pod względem zakresu i jakości. Nauczyciel winien pracować z całą klasą i indywidualnie z uczniami.

8. Zasada samodzielności:

Zasada ta jest nader istotna w okresie reformowania systemu edukacji. Ważnym zadaniem szkoły jest stopniowe wdrażanie uczniów do samodzielnego działania i myślenia poprzez tworzenie warunków do ujawniania, rozwijania samodzielności w trakcie planowania działalności, podczas wykonywania, kontrolowania i oceny jej efektów. Nauczyciel u uczniów kształtuje samodzielne myślenie, uczy ich samodzielnego rozwiązywania problemów.

9. Zasada efektywności:

Zasada ta określa związek między celami a wynikami nauczania. Dotyczy funkcjonowania i optymalizacji wielu czynników biorących udział w procesie dydaktycznym, jak metody pracy nauczyciela i uczniów oraz treść i warunki ich pracy. Poprawiając jakość uczenia się, zwiększa się jego wydajność.

10. Zasada kształcenia umiejętności uczenia się:

Biorąc po uwagę, iż uczenie się jest samodzielnym zdobywaniem wiedzy, to rozwijanie tej umiejętności pracy umysłowej w procesie kształcenia jest nader ważne. Nauka szkolna powinna w dużej mierze bazować na samodzielnym zdobywaniu wiedzy, jest to podstawowy warunek wdrażania uczniów do samokształcenia. W trakcie samodzielnego zdobywania wiedzy ważną umiejętnością jest racjonalna jej selekcja, synteza oraz wykorzystanie w różnych sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych.

11. Zasada ustawiczności kształcenia:

Zasada ta wskazuje na potrzebę ciągłego aktualizowania zdobytej wiedzy, podnoszenia kwalifikacji, nadążania za rozwojem nauki i techniki, a szczególnie umożliwienie stałego rozwoju

osobowości. W procesie kształcenia należy rozbudzać potrzebę dalszego uczenia, rozwijać zainteresowania, wyrabiać umiejętności i nawyki samokształceniowe. Zasada ta przejawia wartości i intencje wszystkich zasad nauczania, ponieważ charakteryzuje ona kształt i kierunek współczesnego procesu kształcenia.

Reasumując zasady nauczania mają charakter postulatów, stanowią normy odnoszące się do prawidłowego procesu nauczania – uczenia się i czynią ten proces bardziej efektywnym. Właściwe rozumienie procesu nauczania, stosowanie nowoczesnych metod i form dydaktycznych, jak też wykorzystanie środków technicznych oraz realizowanie zasad nauczania to warunki skuteczności nauczania.

Bibliografia:

- 1) Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2001r.
- 2) Klein H., *Zasady i reguły dydaktyczne*, Warszawa 1962r.
- 3) Kupisiewicz Cz., *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2000r.
- 4) Kupisiewicz Cz., *Nauczanie programowe*, Warszawa 1970r.
- 5) Miller R., *Proces wychowania i jego nauki*, Warszawa 1966r.
- 6) Muszyński H., *Zarys teorii wychowania*, Warszawa 1977r.
- 7) Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961r.
- 8) Okoń W., *Proces nauczania*, Warszawa 1966r.
- 9) Okoń W., *Zarys dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1970r.
- 10) Sośnicki K., *Poradnik dydaktyczny*, Warszawa 1968r.
- 11) Sośnicki K., *Istota i cele wychowania*, Warszawa 1967r.